

דבורה עומר – דברים לזכרה

רימה שיכמנטר

דבורה עומר (2.5.2013–9.10.1932) היא אחת הסופרות החשובות, האהובות והפוריות שקמו לספרות הילדים הישראלית. עומר כתבה יותר ממאה ספרים לאורך תקופה המתפרשת על פני כשישה עשורים. לספרי עומר היתה השפעה מכרעת על רבבות קוראים – הספרים עיצבו את תמונת עולמם ההיסטורית והלאומית ואת השקפתם על החברה שבה חיו. בד בבד היה לספריה גם אפקט פסיכולוגי עמוק על הקוראים, ורבים מהם זוכרים עד היום את החוויות הרגשיות שחוו בחברת גיבוריה.

עומר טבועה בתודעה של ציבור הקוראים הישראלי בעיקר בזכות ספריה ההיסטוריים-ביוגרפיים לנוער, אך היא כתבה במגוון רחב של סוגות ולמגוון רחב של קהלים. בין ספריה ניתן למצוא כאלה העוסקים בבעיות חברתיות-פוליטיות, ספרים העוסקים בקשיי גיל ההתבגרות, ספרי מתח בעלי גוון לאומי ועוד. עומר פירסמה לנוער, אך גם למבוגרים ולצעירים יותר. זכורים לטובה ספריה **לאן נעלם קפטן קוק?** (1969) ו**כל מה שהיה (אולי) וכל מה שקרה (כמעט) לקרשינדו ולי** (1970) ואחרים; עם הפסיכולוג עמירם רביב כתבה ספרים הפונים לגילאי שנתיים עד ארבע. נוסף על כך עומר שלחה ידה בתרגום ספרות ילדים ובעיבוד ספרות עממית.

רבים מספריה של עומר עומדים בלבו של הקנון הספרותי לקהל הצעיר, והם נקראים עד היום למרות הזמן הרב שחלף מאז פרסומם הראשון. ודאי תרמה לכך העובדה שאחדים מהם נלמדו – וקצתם נלמדים עד היום – במערכת החינוך, והם מהווים נדבך בתוכנית הלימודים (כך, למשל, הקריאה ב**שרה גיבורת נילי** [1967] מלווה בביקור התלמידים בבית אהרונסון בזיכרון יעקב). הכרתו של הממסד הספרותי והחינוכי בספריה התבטאה בין היתר בפרסים הרבים שזכתה בהם. בין היתר זכתה עומר בפרס ראש הממשלה (1979), פעמיים בפרס זאב לספרות ילדים (1981, 1991), בפרס ישראל על תרומתה לתרבות הישראלית (2006), וסמוך למותה – בפרס אקו"ם על מפעל חייה (2013).

בחינת ספריה של היוצרת חושפת את רגישותה של עומר להלכי הרוח הרווחים בחברה הישראלית. לאורך שנים אלה עמד לה כישרונה לזהות מגמות תרבותיות מתהוות ולתת להן ייצוג ספרותי. כך, למשל, היא זיהתה את התגבשותם של קהלים ספרותיים חדשים: כבר בשנות השבעים המוקדמות פירסמה ספרים שעסקו בבעיות גיל העשרה. ספריה **אמא עשרה** (1971) ו**אמא עשרה פלוס** (1974) תרמו לתפיסה החדשה של גיל הנעורים כ"גיל הטיפש-עשרה", שהחלה לקבל ביטוי ממסדי מובהק רק לקראת שנות השבעים. קהל יעד אחר שעומר היתה בין הראשונים להכיר בו כקהל ספרותי הוא פעוטות בני שנתיים עד ארבע. בספרה **מגדל של קוביות בניתי** (1976) פנתה עומר לילדים בני שנתיים, ובכך נענתה למגמה – שהיתה חדשה בזמנה – לראות בספרות הפעוטות כלי עזר לרכישת מיומנויות שפה. מגמה ספרותית חדשה ניתן לזהות גם בספרה **הנשיקה שהלכה לאיבוד** (1978). הספר, שפנה לילדים בני שלוש עד ארבע, הציג סיפורים שנועדו לשמש כלי לטיפול בבעיות התפתחותיות-פסיכולוגיות המעסיקות את הילד ואת הוריו. הספר היה בין

הראשונים בארץ שנכתב בדגם "ספרות בעיה", דגם סיפורי שהציף את שוק ספרות הילדים הישראלית בשנות השמונים והתשעים.

אך רגישותה של עומר לרחשי לבה של החברה שבתוכה פעלה התבטאה בראש ובראשונה במישור התמטי של ספריה. רבים מספריה העמידו במרכזם נושאים אקטואליים לזמנם, כמו שאלות זהות, יחסי אבות ובנים, מקומם של העולים המזרחיים בתרבות הישראלית, יחסי יהודים-ערבים ועוד. בספריה ניסתה עומר לתרגם לספרות את המציאות חברתית והפוליטית המשתנה של ישראל ולהגישה לקהל הצעיר. תרומתם של ספריה מתבטאת גם ביכולתם להחיות את העבר הציוני ולהופכו למעניין ולמרגש. גיבורי ספריה של עומר חיים בלבות הקוראים, ונראה כי זוהי העדות הטובה והמהימנה ביותר לחשיבותם ולכוח השפעתם של הספרים שכתבה.

* * *

למרכז ימימה זיקה מיוחדת לסופרת דבורה עומר, שכן הארכיון של היוצרת נמצא בספריית המרכז. דבורה עומר עצמה תרמה את הארכיון למרכז מתוך כוונה שחומריה יישמרו במקום חי ותוסס והיה נגישים לקהל הרחב וגלויים בפניו.

הארכיון כולל מסמכים הנוגעים לפעילותה הספרותית של עומר מאז שנות החמישים המוקדמות ועד שנות התשעים. בארכיון כתבי יד של יצירותיה, החל בכתבי היד של סיפוריה הראשונים וכלה ברומנים ההיסטוריים המאוחרים שלה, כמו כתב היד של ספרה **בדהרה** (1989). בצד כתבי היד ניתן למצוא בארכיון גם אוסף של כתבות עיתונאיות על עומר ועל יצירתה וראיונות שנערכו עמה במהלך השנים. החומר העיתונאי הרב מעיד על האהדה שלה זכתה הסופרת לאורך השנים, ומשמש מקור חשוב על תולדות חייה של היוצרת ועל יצירתה.

חטיבה נכבדה בארכיון מוקדשת למכתבים שנשלחו לעומר מטעם הוצאות ספרים, עורכים וגורמים שונים במערכת החינוך. אחד המכתבים המרגשים בארכיון הוא מכתב שקיבלה עומר בשנת 1958 מעורך הוצאת מרדכי ניומן, שנימק באריכות את הסיבות לסירובו להוציא לאור את **דפי תמר**, ספרה הראשון של עומר. הספר יצא בסופו של דבר בהוצאת עמיחי, אך עומר שמרה על מכתב הסירוב, שלעדותה הוכתם בדמעותיה, וייחסה לו ערך רגשי רב.

מידע רב על תהליכי העבודה של עומר מצוי במכתבים שכתבו אלה שהיו קשורים לפרשיות ההיסטוריות שעליהן כתבה. כך למשל מצויים בארכיון מכתבים ששלחו לעומר אהוד בן-יהודה, אחיו הצעיר של איתמר בן-אב"י, רבקה אהרונסון, אחותה הצעירה של שרה, ורבים אחרים.

אך החלק המרגש ביותר של הארכיון שמור למכתבים שקיבלה עומר לאורך השנים מקוראיה. בין אלה ניתן למצוא עשרות רבות של ציורים ומכתבים מקוראים, המספרים לעומר על החוויות שהעניקו להם ספריה, על הרגשות שעוררו בהם וכיצד השפיעו על חייהם. בין הכותבים חברתה לאוהל של זהרה לביטוב; צעיר המספר כי התגייס ליחידת הצוללנים של צה"ל בעקבות הקריאה **בצוללים קדימה** (1969); ובחור נכה המספר על התחושות שעורר אצלו **אני אתגבר** (1970). בצד המכתבים הללו מצויים בארכיון עוד מכתבים רבים, המעידים על חשיבות ספריה של עומר ועל כיווני השפעתם המגוונים – והמפתיעים לעתים – על קהל הקוראים.